

TRAGOM JEDNE ZABORAVLJENE GLAZBENE PROŠLOSTI: CRTICE O ULOZI HRVATICA U GLAZBENOM ŽIVOTU SARAJEVA (1878-1918)

LANA ŠEHOVIĆ PAĆUKA

*Muzička akademija
Univerzitet u Sarajevu
Josipa Stadlera 1/II
71 000, SARAJEVO, Bosna i Hercegovina*

UDK / UDC:

78:305-055.2(497.15Sarajevo)“1878/1918“

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mjrl3u7le9>

Izvorni znanstveni rad / Research Paper

Primljeno / Received: 19. 10. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 11. 11. 2020.

Nacrtak

Uloga žena u glazbenom životu austrougarskog Sarajeva (1878-1918) bila je značajna u kontekstima njegova etabliranja i razvoja u skladu sa zapadnoeuropskim glazbenim tekovinama. Djelatnost žena evidentna je u amaterskim, ali i u profesionalnim segmentima glazbenog života, počevši od salonskih druženja, nastupa pri pjevačkim društvima i ansamblima, pa do koncertnog podija koji je bio rezerviran za profesionalne umjetnice, kao i u sferama glazbene pedagogije i povremeno skladateljske prakse.

Analiza dostupnih arhivskih izvora i novinskih članaka koji su objavljeni u službenim glasilima pokazala je da je većina protagonistica glazbenog života glavnoga grada BiH dolazila iz susjedne Hrvatske. Stoga se tekst fokusira

na rasvjetljavanje identiteta hrvatskih doseljenica, na načine njihove infiltracije u glazbeni život, s naglaskom na stvaranje i izgradnju veza između Hrvatskoga glazbenog zavoda i lokalnih sudionika glazbenih prilika. Također, tekst će težiti i odgovoru na pitanje u kojim su se to sferama glazbenog djelovanja Hrvatice nametnule kao glavne protagonistice i nositeljce zapadnoeuropskih glazbenih strujanja.

Ključne riječi: Austro-Ugarska; Sarajevo; glazbeni život; Hrvatice; doseljenice; Hrvatski glazbeni zavod

Keywords: Austro-Hungary; Sarajevo; musical life; Croatian women; settlers; Croatian Music Institute

Uvod

Promišljanje o ulozi Hrvatica u glazbenoj povijesti Sarajeva¹ tijesno se veže uz početak austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini te uz doseljenički val koji je

¹ U muzikologiji Bosne i Hercegovine ne postoji dovoljan broj istraživanja koja su povezana s djelovanjem Hrvatica u glazbenom životu Sarajeva i BiH s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Jedina siste-

ubrzo potom preplavio bosanskohercegovačko područje.² Put transformacije od države koja je bila strukturirana prema osmanlijskim društveno-političkim postulatima do države koja je išla u korak sa zapadnoeuropskim društvom zahtijevao je temeljite izmjene u samoj srži sustava. Izmjene koje je sa sobom donijela Monarhija podrazumijevale su uspostavljanje novih političkih, društvenih i kulturnih modela koji su se u kratkom vremenskom periodu nastojali implementirati u temelje društva BiH. Modele je osmislila uprava okrunjena suvremenom birokracijom koja je imala za cilj pretvoriti Sarajevo u glavni administrativni centar austrougarske uprave u BiH, moderniziran po uzoru na Beč i Budimpeštu.³ Modernizacija grada značila je njegovu potpunu transformaciju koja je uključivala razvoj ekonomije, industrijalizaciju, izgradnju gradske infrastrukture,⁴ otvaranje obrazovnih institucija u skladu s austrougarskim nastavnim planovima, pokretanje režimskih listova, ali i njegovanje javnog života po uzoru na zapadnoeuropske centre.⁵ Postavljeni modeli zahtijevali su specifičnu organizaciju ljudskih resursa koji bi austrougarskoj birokraciji i ciljevima njezine misije omogućili što efikasnije i svrsishodnije djelovanje. Uprava je našla podršku u strancima, odnosno doseljenicima, koji postaju glavnim nositeljima dalekosežnih promjena u glavnom gradu BiH.

Stranci kao sposobna radna snaga pristižu u BiH odmah na početku djelovanja uprave te se ovisno o situaciji na tržištu rada doseljavaju u Sarajevo na kraći ili na duži vremenski period. Dolazak radnika iz različitih dijelova Monarhije doveo je i do demografske transformacije, pri čemu je najveći broj doseljenika dolazio iz zemalja srpskoga i hrvatskoga govornog područja.⁶ Međutim, uz činjenicu da su u

matski obrađena monografija koja se bavi zaslugama žena u spomenutom vremenskom okviru, a onda usputno i udjelom Hrvatica u istome, je *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva* autorice Lane Pačuke. Istraživanje koje je izloženo u ovome tekstu, isključivo fokusiranom na doseljenice iz Hrvatske i njihov udio u glazbenom životu Sarajeva, prvo je takve vrste u Bosni i Hercegovini.

² Odluka o političkom i teritorijalnom zauzimanju BiH od strane austrougarske uprave donesena je prema 25. članu Berlinskog kongresa koji se održao 1878. godine. Usp. Tomislav KRALJAČIĆ: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987, 38.

³ Mary SPARKS: *The Development of Austro-Hungarian Sarajevo, 1878–1918. An Urban History*, London: Bloomsbury, 2014, 34.

⁴ U kratkom vremenskom rasponu Sarajevo je promijenilo svoj vizualni identitet, što se posebno odnosilo na gradsku jezgru, unutar koje su izgrađena neka od danas najprepoznatljivijih gradskih zdanja (vijećnica, katedrala Srca Isusova, Napretkova palača i sl.). Dolazi do razvoja električne mreže, vodovoda, kanalizacije i električnog tramvaja, dok je izgradnja pruge od Broda na Savi do Sarajeva pretvorila glavni grad u središte željezničke infrastrukture. Robert DONIA: *Sarajevo: Biografija grada*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006, 88-89.

⁵ *Ibid.*, 35.

⁶ Nešto više od 50 % doseljenika u Sarajevo dolazilo je iz Hrvatske i Srbije. Preostali broj većinom je bio njemačkog, poljskog, češkog, mađarskog, talijanskog, rumunjskog i slovačkog porijekla. Također, od ukupnog broja stranaca sa srpskoga i hrvatskoga jezičnog područja najviše ih je bilo iz ugarskih dijelova, odnosno iz Slavonije i Vojvodine (54 013 osoba), dok su iz austrijskih dijelova (Dalmacija) pristigle 10 692 osobe. Iz susjedne Srbije i Crne Gore na području BiH boravilo je 2468 osoba. Ilija HADŽIBEGOVIĆ: *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, Sarajevo: Svjetlost, 1980, 117-118.

Sarajevu boravili ponajprije radi izvršavanja profesionalnih dužnosti, doseljenici su sa sobom donijeli običaje i stil života koji je bio u skladu sa zapadnoeuropskim standardima. Tako su doseljenici, među kojima se nalazio znatan broj Hrvatica i Hrvata, odigrali značajnu ulogu u oblikovanju društvenog, kulturnog i glazbenog života, utirući stazu promjenama koje su korijenito izmijenile bosanskohercegovačko društvo.

Djelovanje Hrvatica na krilima glazbenog amaterizma

Kao i većina doseljenica onog vremena, Hrvatice su u Sarajevo najčešće pristizale u svojstvu supruga, kćeri i sestara, odnosno kao pratnja muškim članovima svojih obitelji, koji su se u glavni grad doseljavali kao prijeko potrebna radna snaga. Uz navedenu mogućnost postojala je i druga, a to je bio samostalni dolazak – zbog premještaja u službi ili se, pak, radilo o slobodnim djelatnicama⁷ – privatnim učiteljicama, glumicama i izvedbenim umjetnicama koje su nastanjivanjem u Sarajevu pokušavale riješiti pitanje vlastite egzistencije.⁸

Izvori u periodičkom tisku poput *Bosnische posta*, *Sarajevskog lista*, *Sarajevoer Tagblatt* ili *Hrvatskog dnevnika*⁹ ukazuju na to da Hrvatice odmah po dolasku u Sarajevo počinju s aktivnim djelovanjem na polju glazbenog života, koji je, govoremo li o njegovoj zapadnoeuropskoj varijanti, bio u začetcima svojega razvoja.¹⁰ Pritom se prije svega misli na koncertni odsječak kojemu je zaštitni znak bila ama-

⁷ O društveno-sociološkom položaju žena u BiH s kraja 19. i početka 20. stoljeća te o njihovu utjecaju na razvoj glazbenog života Sarajeva detaljnije informacije moguće je pronaći u: Lana PAČUKA: *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva*, Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Institut za muzikologiju, 2019.

⁸ Bogat izvor podataka o ženama koje su dolazile u Sarajevo, odnosno u BiH samostalno, bilo zbog službe u administraciji, bilo kao neovisna radna snaga, može se pronaći u dokumentima Arhiva Bosne i Hercegovine. Pregled fonda Zemaljska vlada Sarajevo (1878-1918) pokazao je da su svi stranci, uključujući i žene, koji su se u BiH namjeravali zadržati zbog posla morali pisati molbe Zemaljskoj vladi. Ona im je u vidu koncesija izdavala dozvole za rad u trajanju od tri do šest mjeseci. Lana PAČUKA: *Muzički život u Sarajevu u periodu Austro-Ugarske uprave (1878–1918)*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Odsjek za muzikologiju, doktorska disertacija, 2014, 51-52.

⁹ Usp. Todor KRUŠEVAC: *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1978; Đorđe PEJANOVIĆ: *Štampa Bosne i Hercegovine 1850–1941*, Sarajevo: Svjetlost, 1949.

¹⁰ Dolaskom austrougarske uprave počinje se s favoriziranjem zapadnoeuropskih glazbenih strujanja u BiH, prakticanje je kojih bilo gotovo u potpunosti prekinuto u vrijeme osmanlijske uprave (1463-1878). Izvori koji su pohranjeni u bosanskohercegovačkim arhivima ne pružaju podatke o prihvaćanju u javnosti onih glazbenih strujanja koja su karakteristična za umjetnički izraz okrenut tradiciji zapadne Europe tijekom punih četiriju stoljeća. Istina, kontakti sa spomenutom praksom postojali su i prije uspostavljanja austrougarske uprave, međutim, bili su ograničeni na povremene slučajeve koji su se vezali uz uski i zatvoreni krug diplomatskih domova. U tom smislu ilustrativan je primjer engleskog konzula Holmsa u čijem su se domu održavale kazališne projekcije uz glazbenu pratnju još od 1867. Stoga se u povijesti glazbe BiH prvim koncertom umjetničke glazbe javnog tipa smatra onaj koji se održao u Banjoj Luci 31. svibnja 1881, dok se prvi sarajevski koncert dogodio par mjeseci poslije u Oficirskom kasinu 11. prosinca 1881. Josip LEŠIĆ: *Pozorišni život Sarajeva (1878.–1918.)*,

terska djelatnost. Naime, u nedostatku kadra koji je imao profesionalno glazbeno obrazovanje, ali i u nedostatku činjenice da su se mladi naraštaji bosanskohercegovačkog stanovništva tek trebali upoznati s onim što predstavlja zapadnoeuropska glazbena kultura i koncertni podij, bilo je očekivano da će glavnu okosnicu koncertnih aktivnosti činiti doseljenici koji su se bavili glazbom amaterski i u slobodno vrijeme.¹¹ U sferama glazbenog amaterizma doseljenice, a među njima i Hrvatice, preuzimaju inicijativu, pa se tako među prvim koncertima koji su se priređivali u Sarajevu, ali i u BiH, susreću amaterke čije je sviranje predstavljalo temelj koncertnog života onoga vremena.

U kontekstu amaterskog bavljenja glazbom slikovit je primjer Milene Mrazović (Milena Theresia Preindsberger von Preindlsperg, rođ. Mrazović) koja je rođena u Bjelovaru 1863. godine,¹² inače aktivne sudionice kulturnih, a posebno glazbenih događanja tijekom austrougarske uprave u BiH.¹³

Milena Mrazović školovala se na *Institutu* za obrazovanje djevojaka u Budimpešti, a u BiH dolazi već 1878. godine zajedno s roditeljima. Prva je destinacija zbog očeve službe bila Banja Luka, zatim Sarajevo, u kojem je Milena živjela od 1879. do 1919. godine.¹⁴ Od trenutka kada je stigla u BiH, pa sve do smrti gajila je ljubav prema bosanskohercegovačkim krajevima, što je vidljivo i kroz književne radove u kojima (na njemačkom jeziku) opisuje prilike u zemlji koju je smatrala drugom domovinom.¹⁵ Također, Milena Mrazović zalagala se za kulturne i znanstvene prilike u BiH te je 1896. godine u bečkoj Vijećnici na poziv Etnografskog društva održala opsežno predavanje o običajima i tradiciji BiH.¹⁶ Godine 1888. bila je jedan od osnivača Zemaljskog muzeja u Sarajevu, a 1899. godine postala je i prvom članicom cijenjenog društva Anthropologische Gesellschaft in Wien. Valja napomenuti i to da je Milena po osnovnoj vokaciji bila novinarka, pa je u razdoblju između 1889. i 1896. djelovala kao vlasnica i glavna urednica lista *Bosnische Posta*, postavši tako prvom ženom urednicom u bosanskohercegovačkom novinarstvu.¹⁷

Sarajevo: Svjetlost, 1973, 44-45; Martin ĐURĐEVIĆ: *Memoari sa Balkana*, Sarajevo: Naklada pisca, 1910, 29-30; Ivan ČAVLOVIĆ: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzička akademija, 2011, 67.

¹¹ L. PAČUKA: *Muzički život u Sarajevu u periodu Austro-Ugarske uprave (1878-1918)*, 68.

¹² Usp. Strahinja K. KOSTIĆ: Preindsberger von Preindlsperg, *Österreichisches Biographisches Lexikon*, 1981, <https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_P/Preindsberger-Preindlsperg_Milena_1863_1927.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=milena%20mrazovi%u0107> (18. 1. 2019).

¹³ Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: Milena Mrazović, *Napredak*, 2 (1927) 6, 89-90.

¹⁴ Nakon završetka Prvog svjetskog rata Milena je zajedno sa suprugom i dvama sinovima deportirana u Beč, gdje je i ostala do svoje smrti 1927. *Ibid.*

¹⁵ Prvi rad Milene Mrazović o BiH izišao je u *Neue Augsburger Postzeitung*, da bi autorica već 1893. u Berlinu izdala knjigu pod nazivom *Selam*. *Ibid.*

¹⁶ Archiv der Anthropologische Gesellschaft in Wien, Wien, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft*, Vol. 20, 1890; Archiv der Anthropologische Gesellschaft in Wien, Wien, Landesspital MAG 27, 1897.

¹⁷ Usp. Salko ŠARIĆ: Dvije zaboravljene gospođe. Milena Mrazović Preindsberger i Jelica Belović Bernadzikowska, *Most. Časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, 2004, <<http://www.most.ba/084/028.aspx>> (29. 08. 2020).

Slika 1: Fotografija Milene Mrazović Preindlsberger, 1899. Izvor: University of Oxford, The Bodleian Library, N 17078 C, 32/1899.

Premda su zalaganja Milene Mrazović na općem kulturnom planu bila hvalevrijedna, u glazbenom životu ostat će upamćena kao pionirka koja je imala direktnu ulogu u postavljanju temelja glazbene kulture zapadnoeuropskog tipa na ovim prostorima. Naime, ova talentirana i svestrana protagonistica glazbenog života nebrojeno je puta amaterski nastupala kao pijanistica, a zabilježen je i njezin nastup na prvom koncertu umjetničke glazbe u BiH koji se održao u Banjoj Luci.¹⁸ Međutim, amaterski angažman kao pijanistice i povremeno skladateljice zamijetit će se nakon trajnog preseljenja u Sarajevo. Zbog mnogobrojnih pijanističkih istupa, poput onog iz 1883. godine kada je kao solistica nastupila na tzv. Filharmonijskom koncertu sa 6. pješačkom pukovnijom izvodeći skladbe Felixa Mendelssohna Bartholdyja, Carla Michaela Ziehrera, Franza Dopplera i Frédérica Chopina, smatrala se perspektivnom umjetnicom.¹⁹ Također, Milena je u školi Milosrdnih sestara u Sarajevu redovito nastupala na školskim koncertima kao pijanistica.²⁰

¹⁸ Tom je prilikom Milena Mrazović izvela *Reminiscencije* na operu *Lucia di Lammermoor* Franza Liszta, *Uvertiru* iz opere *Rienzi* Richarda Wagnera za klavir četveroručno, kao i *Koncert za klavir četveroručno i orkestar* op. 153 Carla Czernyja. Usp. Dragan ŠAJNOVIĆ: *Muzički život u Banjoj Luci od Austro-Ugarske okupacije do Drugog svjetskog rata (1878–1941)*, Banja Luka: Glas, 1983, 12.

¹⁹ Izvor ne precizira nazive skladbi. ***: Koncert u kasini (Mali vjesnik), *Sarajevski list*, 145 (1883), 3.

²⁰ U spomenutoj je školi M. Mrazović tijekom 1885. godine slušala satove francuskog jezika. ***: Školski ispiti (Mali vjesnik), *Sarajevski list*, 74 (1885), 2.

Musik-Beilage zur „Deutsche Kunst- und Musik Zeitung“ N° 40, Jahrgang VII. 153

Polonaise. Milena Mrazović.

1880. Redaction der Musik-Beilage des Jahrbuchs Mitglied der k. u. k. Hofmusikkapelle Musikverlag Jankovic varnata center, Pgh. Kapellmeister.

Slika 2: Milena Mrazović, *Polonaise*, 1880. Izvor: ***: Milena Mrazović, *Deutsche Musik Zeitung*, 40 (1880), 153.

Ipak, povijesni značaj za glazbeni život Sarajeva, ali i BiH uopće, Milena Mrazović ostvarila je svojim amaterskim skladateljskim angažmanom koji se odnosio na skladanje salonskih komada za klavir. Naime, nedugo nakon dolaska u BiH skladala je *Württemberg-Marsch* op. 10 za klavir, posvećen Wilhemu Herzogu von Württembergu, glavnom zapovjedniku i poglavaru Zemaljske vlade u prvim godinama okupacije. Prigodni marš koji je nastao između 1879. i 1882. objavljen je u Beču u ediciji Doblintera²¹ te se uz *Polonaise* iz 1880. godine²² smatra najranijim sačuvanim tragom skladateljske prakse zapadnoeuropske orijentacije koji je nastao na području BiH.

Zanimljivo je da Milena već 1882. u Beču u ediciji Josefa Eberlea izdaje još dvije klavirske minijature pod nazivom *Osmanich-Mazurka* op. 11 i *Bosnia-Polka francaise*.²³

²¹ Wienbibliothek im Rathaus, Wien, Druckwerke, sign. LQD0752861.

²² Skladbu je izdao renomirani bečki izdavač Josef Eberle & Co. ***: Milena Mrazović, *Deutsche Musik Zeitung*, 40 (1880), 153.

²³ Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Musiksammlung, sign. MS 34480-4/9, 21; MS 34480-4/9, 41.

Nažalost, aktivnu skladateljsku djelatnost, ali i javne pijanističke nastupe ove strane Hrvatice moguće je kontinuirano pratiti do 1896. godine, odnosno do udaje za uglednog oftalmologa Josefa Preindlsbergera,²⁴ nakon čega je svoje umjetničke i intelektualne afinitete usmjerila prema književnosti.²⁵

Uz Milenu Mrazović, čija je angažiranost predstavljala jedan od istaknutijih primjera amaterskoga glazbenog djelovanja, doseljenice hrvatskog porijekla svoje su sudjelovanje u glazbenom životu ostvarivale i kroz članstva u pjevačkim, potpornim te društveno-kulturnim društvima onog vremena. Tomu je pridonosila i činjenica da su ženska društva, poput npr. Gospojinskog, bila među prvim oformljenim udruženjima u glavnom gradu BiH. Premda Uprava nije bila blagonaklonna prema javnom udruživanju, no društva međunarodnog karaktera kojima je djelovanje imalo svrhu dobrotvornog, prosvjetiteljskog ili, pak, kulturnoga/glazbenoga djelovanja bila su dobrodošla.²⁶ U zadani koncept rada uklapalo se i Gospojinsko društvo koje je osnovano 1885. godine na inicijativu 50-ak uglednih gospođa, s ciljem da bez razlike u nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti njeguju dobrotvorne svjetonazore i pomognu ugroženim sugrađanima.²⁷ Istaknuto mjesto u radu ovog društva, koje je redovito organiziralo dobrotvorne koncerte i zabave na kojima je bila prisutna i vojna glazba, imale su i supruge visokopozicioniranih hrvatskih službenika poput Koste Hörmanna – visokog činovnika austrougarske uprave u BiH i jednog od osnivača i direktora Zemaljskog muzeja ili, pak, Čire Truhelke, arheologa i povjesničara. Olga Hörmann i Danica Truhelka – u sarajevskoj javnosti znane kao supruge spomenutih intelektualaca, svoju potrebu za javnim djelovanjem zadovoljavale su pomažući organizaciji dobrotvornih zabava u okviru Gospojinskog društva, ali i zabava na kojima su izvodila i druga sarajevska društva – poput Männergesangvereina, Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević«, Hrvatskog kulturnog društva »Napredak« ili Hrvatskog kluba. Zabave koje su nastajale međusobnom koordinacijom pobrojanih društava, a u organizacijskim odborima u kojima su uz spomenute dame djelovale i druge Hrvatice, imale su sna-

²⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K414.

²⁵ Milena Mrazović aktivno se bavila književnim radom koji se odnosio na pisanje o prirodnim i kulturnim bogatstvima Bosne i Hercegovine. Zanimljivo je da je ova nadasve inspirativna protagonistica društveno-kulturnog i umjetničkog života rabila pseudonim Milan, kojim se potpisivala u većini prikaza objavljenih u tadašnjoj publicistici. S druge strane, književna je djela – najčešće u formi novela – potpisivala punim imenom i prezimenom. Književna djela Milene Mrazović pisana su na njemačkom jeziku te su se kao takva izdavala i distribuirala na njemačkom govornom području da bi se šira europska javnost upoznala s blagodatima Bosne i Hercegovine. Najuspjeliji su tiskani radovi ove književnice: *Bosnische Skizzenbuch* (1900), *Bosnische Volksmärchen* (1905), *Grabesfenster* (1906), *Bosnische Ostbahn* (1908). ***: Preindlsberger-Mrazović, Milena, *Transdifferenz*, 2016, <<https://www.univie.ac.at/transdifferenz/index.php?id=6¶m1=136>> (22. 11. 2020).

²⁶ O temi udruživanja vidjeti više u: Zdravko VERUNICA: Prva pjevačka društva u Bosni i Hercegovini, u: Željka Stijačić (ur.): *Zbonik radova Muzičke akademije u Sarajevu*, Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, 1991, 29-36.

²⁷ ***: B. Landeshauptstadt Sarajevo – Vereine in Sarajevo, *Bosnischer Bote*, (1905), 304.

žan odjek u ondašnjoj javnosti. Naime, društva koja su se u početku formirala na internacionalnim, a onda i na nacionalnim osnovama, s vremenom postaju jedan od epicentara lokalne transmisije zapadnoeuropske glazbene tradicije. Kroz njihov rad glazbeno su stasale desetine mladih rođenih u Sarajevu, a čiji su roditelji bili doseljenici hrvatskog porijekla. U tom smislu ponovo je znakovit primjer obitelji Truhelka – jer su izvori zabilježili da je uz suprugu Danicu znatan udio u glazbenim aktivnostima društava imala i Ćirina kći Agata, rođena u Sarajevu 1890. godine.²⁸ Agata je kao pijanistica redovito nastupala na koncertima hrvatskih udruženja, a jedan od zapaženijih nastupa bio je u okviru Hrvatskog kluba 1909. godine, kada je pred sarajevskom publikom izvela *Mjesečevu sonatu* Ludwiga van Beethovena.²⁹

Bitno je spomenuti da su hrvatska društva s vremenom formirala i tzv. »gospojinske podružnice«³⁰ – što je bio slučaj s Hrvatskim kulturnim društvom »Napredak«, kao i s Hrvatskim pjevačkim društvom »Trebević«, ženski zbor kojeg je nastupao u svečanim prilikama te na novogodišnjim zabavama. Primjetno je i da se tijekom vremena glazbeni programi sve češće obogaćuju nastupima profesionalnih hrvatskih umjetnica – mahom doseljenica glazbeno školovanih u Hrvatskom glazbenom zavodu.³¹

Profesionalna glazbena djelatnost i njegovanje veza s Hrvatskim glazbenim zavodom

Profesionalno bavljenje glazbom u austrougarskom Sarajevu, barem kada je o ženama riječ, nalazio se pod otvorenim pritiskom društvenih očekivanja koja su se stajala pred ženski spol. Naime, u bosanskohercegovačkom društvu s kraja 19. i početka 20. stoljeća prevladavalo je mišljenje da žene na tržištu rada nije moguće promatrati u istoj ravnini s muškarcima »jer se njihov identitet izvodi na temelju uloge supruge i majke, tradicionalno vezane za obaveze u domaćinstvu«.³² Rodne podjele nazirale su se i u domeni odabira profesije jer se na raspolaganju nalazio ograničen broj zanimanja koja su bila prihvatljiva za žene, pa ih u kontekstu pro-

²⁸ Premda su izvori zabilježili njezine pijanističke aktivnosti, Agata je kasnije izrasla u književnicu. Umrula je u Zagrebu 1980. godine. Usp. Marko STIPANČEVIĆ: Analitički inventar, Osobni arhivski fond Ćiro Truhelka 1826 – 1971, *Hrvatski državni arhiv*, 2007, <http://arhinet.arhiv.hr/_pages/pdf/file.aspx?id=1134> (24. 2. 2019).

²⁹ ***: Musikabend im »Hrvatski klub«, *Sarajevoer Tagblatt*, 2 (1909) 68, 2-3.

³⁰ Svoju »gospojinsku« podružnicu imalo je Hrvatsko kulturno društvo »Napredak«. ***: Gospojinska podružnica Napretkova, *Večernji sarajevski list*, 33 (1910) 84, 2.

³¹ U nastavku teksta rabiće se naziv *Hrvatski glazbeni zavod* koji je ustanovljen statutom institucije iz 1925. godine, a koji je do danas u upotrebi. ***: Povijest Zavoda, *Hrvatski glazbeni zavod*, 2020, <<https://www.hgz.hr/hrvatski-glazbeni-zavod/povijest-zavoda/>> (22. 11. 2020).

³² L. PAČUKA: *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva*, 103.

fesionalnog bavljenja glazbom u BiH najčešće susrećemo na polju pedagogije te povremeno na koncertnom podiju.

Kao što se moglo i očekivati, i u ovom aspektu glazbene djelatnosti dominirale su doseljenice jer će prve umjetnice koje su rođene na bosanskohercegovačkom području izvori početi bilježiti tek u posljednjem desetljeću austrougarske uprave. U spomenutim okvirima profesionalne glazbene djelatnosti Hrvatice su činile bitnu kariku, čemu je – između ostalog – pridonosilo i poznavanje jezika, zbog čega je upravo Sarajevo postalo tržište u okviru kojeg će najefikasnije plasirati svoju stručnost i umijeće. Također, primjetno je dominantno gravitiranje pedagoškim sferama, kao i to da su se najčešće upošljavale u općeobrazovnim institucijama poput Više državne djevojačke škole u Sarajevu ili, pak, u onima konfesionalnog karaktera poput Više djevojačke škole u Zavodu sv. Josipa te Više djevojačke škole Milosrdnih sestara.

Kako je visoka kvalificiranost nastavnog osoblja pri djevojačkim školama bila obligatorna, pedagoginje su morale imati zadovoljavajuće obrazovanje, koje su većinom stjecale u Hrvatskom glazbenom zavodu. Stoga je Zavod zbog sve većeg priljeva nastavnica koje po završetku školovanja dolaze raditi u Sarajevo postao sinonim za glazbeno obrazovanje i usavršavanje izvan BiH. Školska izvješća Hrvatskoga glazbenog zavoda³³ tako pokazuju da su neke od najutjecajnijih glazbenih pedagoginja i općenito profesionalnih umjetnica aktivnih u glazbenom životu Sarajeva imale dodirne točke s navedenom glazbenoobrazovnom institucijom.

U tom kontekstu zanimljiv je primjer Valerije Mayerhoffer koja je rođena u Bjelovaru 1870. godine.³⁴ Osnovnu školu, Višu djevojačku školu, kao i Glazbenu školu onodobnoga Hrvatskoga glazbenog zavoda Valerija Mayerhoffer završila je u Zagrebu. Tijekom školovanja bila je dobitnica nekoliko priznanja za izvrstan uspjeh, a posebno se isticao *Upis u zlatnu knjigu*, koji joj je dodijeljen tijekom 1892.³⁵ U spomenutoj instituciji pohađala je klavir u klasi Antuna Stöckla i pjevanje, koje joj je u 2. razredu predavao Ivan pl. Zajc. Programi koncerata učenika Zavoda pokazuju da je bila jednako naklonjena pjevanju kao i klaviru, pa tako javne učeničke produkcije bilježe interpretaciju *Koncerta za klavir i orkestar* br. 20 u d-molu Wolfganga Amadeusa Mozarta, koji je izvela uz klavirsku pratnju učenice Felice Streim 27. svibnja 1893.³⁶ Zanimljivo je da nakon završetka školovanja Valerija odlazi i u Pariz, gdje stanovito vrijeme boravi radi usavršavanja francuskog jezika, nakon čega se ponovo vraća u rodnu Hrvatsku.³⁷

³³ Autorica teksta za potrebe istraživanja pregledala je Izvješća glazbene škole Hrvatskog glazbenog zavoda između 1891. i 1919. godine.

³⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K262.

³⁵ Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, *Izvješće Narodnoga zemaljskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu koncem školske godine 1891/2.*, Zagreb, 1892.

³⁶ Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, *Izvješće Narodnoga zemaljskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu koncem školske godine 1892/3*, Zagreb: 1893.

³⁷ Uz francuski, tečno je govorila njemački i engleski jezik.

Nakon što je uspješno završila školovanje, Valerija Mayerhoffer posvetila se pedagogiji, radeći kao učiteljica u Višoj djevojačkoj školi u Gospiću (1894-1899), da bi se 1903. zatekla na poziciji direktorice Više djevojačke škole u Sarajevu.³⁸ Na povjerenom joj radnom mjestu trudila se razvijati glazbeni ukus učenica, zalažući se za njihovo sudjelovanje u izvannastavnim glazbenim aktivnostima. Tomu su dokaz i nastojanja da učenicama iz siromašnijih obitelji, koje nisu bile u mogućnosti plaćati nastavu iz klavira, pomogne u realizaciji inicijative koja je pri školi željela formirati tamburaški zbor.³⁹

Uz Valeriju Mayerhoffer, izvori su zabilježili aktivnosti čitavog niza drugih pedagoginja koje su se školovale u Zavodu, a koje su ostvarile uspješnu pedagošku karijeru u Sarajevu. U tom kontekstu potrebno je spomenuti Višu djevojačku školu te osoblje koje je podučavalo klavir, odnosno učiteljice Milicu Korenić i Mariju Sam, zahvaljujući kojima su polaznice škole imale priliku dobiti kvalitetnu poduku iz klavira. Tako je za Milicu Korenić, rođenu u Slavonskom Brodu 1882. godine,⁴⁰ nakon što je završila školovanje u Zavodu⁴¹ pedagogija predstavljala prvi i jedini odabir, pa je svoju karijeru u potpunosti posvetila poduci klavira i pjevanja u okvirima općeobrazovnih institucija. Naime, Milica Korenić kao učiteljica klavira djelovala je pri Višoj djevojačkoj školi u Banjoj Luci (1904-1912), nakon čega dolazi u Sarajevo, gdje iste godine počinje raditi u Višoj djevojačkoj školi. Ondje će oostati sve do 1922, kada je premještena u Trgovačku školu.⁴²

S druge strane, ime Marije Sam,⁴³ iskusne pedagoginje koja je godinama radila pri Višoj djevojačkoj školi u Sarajevu, susreće se i u kontekstima privatne glazbene poduke, posebno primamljive za djevojke građanskog porijekla. Naime, Marija Sam tijekom vremena je postala poznata kao vrsna privatna učiteljica glazbe. Njezina je pedagoška djelatnost bila od iznimne važnosti za glazbenu klimu glavnoga grada jer je označavala svojevrsnu anticipaciju pojave prvih profesionalnih glazbenih institucija koje će svoj procvat doživjeti tek u periodu između dvaju svjetskih ratova.⁴⁴ Marija Sam godinama je uspijevala balansirati između rada u

³⁸ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K262.

³⁹ Svrha zbora koji je trebao voditi češki glazbenik Bogomir Kačerovský, uz minimalni honorar, bila je probuditi u učenicama smisao za »glazbenu ljepotu«. Jedna od ideja bila je i ta da zbor, koji bi se sastajao jedanput tjedno, nastupa na školskim svečanostima rame uz rame s učenicama koje su pohađale klavir i pjevanje. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, ZVS, 1909, šf. 84 84/5.

⁴⁰ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K208.

⁴¹ Prema opisu u diplomi koju je izdao Zavod 30. svibnja 1903. godine, kandidatkinja je osposobljena za predavanje klavira i pjevanja pri višim djevojačkim, ali i stručnim i javnim školama srpskoga i hrvatskoga govornog područja. *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ Marija Sam rođena je 1873. u Lukavcu kod Velike Gorice u Hrvatskoj, a umrla je u Sarajevu 1908. godine. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K453.

⁴⁴ Prva profesionalna glazbenoobrazovna institucija u Sarajevu je Oblasna muzička škola koja je otvorena 1920. godine. Usp. Fatima HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2018.

Višoj djevojačkoj školi (1895-1908) i rada u privatnoj poduci, u kojoj je bilježila zapažene rezultate. Zanimljivo je i da ju je prije dolaska u Sarajevo profesionalni put nakon završetka škole Glazbenog zavoda i polaganja završnih ispita na Bečkom konzervatoriju odveo do Bihaća, u kojem je imala svoju privatnu klavirsku školu od 1892. do 1894. godine.⁴⁵ Međutim, 1895. godine nastanjuje se u glavnom gradu BiH te ondje uspješno i u kontinuitetu radi i kao privatna učiteljica klavira. Rezultati pedagoškog rada mogli su se pratiti u tisku, koji od 1898. do 1907. godine objavljuje napise o koncertima njezinih učenica.⁴⁶ Također, programi daju naslutiti da su se u okviru škole mogli pohađati i satovi pjevanja, dok su se uspjesi učenica po običaju javno prezentirali na koncertima u Društvenom domu. Jedan od javnih nastupa koji se održao tijekom svibnja 1907. popratila je i ondašnja kritika ističući sljedeće: »U svim izvedenim točkama programa, koli pjevanja toli glasovirskoga udaranja, tko je pomnivo slušao mogao je opaziti, da se točnost i skrajno-preciznom izvagjanju daje velika važnost, što je na čast gospogj. Sam, koja je do takove vještine dotjerala svoje učenice.«⁴⁷ Nadalje, napis o koncertu koji je objavljen u *Hrvatskom dnevniku* donosi i podatke o imenima učenica, kao i o sastavu publike, pa je moguće konstatirati da su polaznice privatne poduke Marije Sam bile djevojke iz uglednih obitelji, poput već spomenute Agate Truhelke. Ovaj podatak govori je u prilog tomu da je pedagoški uspjeh Marije Sam bio primijećen, kao i to da je glazbena poduka sada već uključivala djecu rođenu u glavnom gradu BiH, što je bio pozitivan pokazatelj postupne implementacije zapadnoeuropskih strujanja u glazbenoj svakodnevnici Sarajeva.

Uz učiteljice i nastavnice glazbe, kojima je profesionalni put bio usko vezan za državne institucije, izvori su također zabilježili i one učenice Zavoda koje su se po završetku istoga isključivo bavile privatnom podukom. U tom smislu zapaženo ime bila je Marija-Mara Mađarević, rođena u Slavonskom Brodu. Klavir počinje izučavati u Hrvatskom glazbenom zavodu od školske 1891/1892. godine,⁴⁸ da bi joj već završetak prvog razreda donio odlikovanje za izvrstan uspjeh koji ju je pratio do završetka školovanja. Naredne školske godine (1892/1893) počinje pohađati pjevanje, a za uspjehe na ovom polju odlikovana je *Upisom u Zlatnu knjigu*. Usto, školski rezultati osiguravaju joj i stipendiju iz krajiške imovine u vrijednosti od 150 forinti.⁴⁹ Dokaz talenta bili su i stalni nastupi na školskim koncertima i na svečanostima na kojima je redovito sudjelovala interpretirajući solo popijevke koje su

⁴⁵ ***: Marija Sam, *Školski vjesnik*, (januar–februar 1908), 95-96.

⁴⁶ P.: Dobrotvorni koncert, *Hrvatski dnevnik*, 114 (1907), 6.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, *Izvjeshće Narodnoga zemaljskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu koncem školske godine 1891/2.*, 31.

⁴⁹ Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, *Izvjeshće Narodnoga zemaljskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu koncem školske godine 1892/3.*, 34.

proizišle iz pera Antonina Dvořaka, Ferde Livadića, Franza Schuberta te Georga Friedricha Händela.

Početak sarajevskog puta Marije Mađarević nije moguće precizirati, međutim, poznato je da se podatci o njezinoj umjetničkoj, a potom i o pedagoškoj djelatnosti susreću od 1907, kada ugledno nacionalno glasilo *Hrvatski dnevnik* objavljuje vijest o intenciji otvaranja Privatnog zavoda za glazbu i pjevanje, u kojemu je poduku trebala davati Marija Mađarević. Nadalje, u tom razdoblju tisak je bilježio učestale nastupe na koncertima pjevačkih te potpornih društava poput Hrvatskog kluba, što joj je osiguravalo reputaciju dobro znane umjetnice u Sarajevu.⁵⁰ Ipak, nastupi na koncertnom podiju i stalna promocija škole putem novinskih oglasa nisu bili dovoljni za animiranje učenika, što je otežalo rad škole, o kojoj se podatci u potpunosti gube nakon 1909. godine.⁵¹

Slika 3: Oglas za školu pjevanja i klavira Marije-Mare Mađarević. Izvor: ***: *Gesangs-u. Klavierschule, Sarajevoer Tagblatt*, 50 (1909), 10.

Zanimljivo je da primjeri Marije Mađarević i ostalih umjetnica koje su se školovale pri Zavodu nisu bili jedini dokazi jake veze između te glazbene institucije i

⁵⁰ ***: Musikabend im 'Hrvatski Klub', *Sarajevoer Tagblatt*, 68 (1909), 2-3.

⁵¹ ***: Gesangs-u. Klavierschule Mara Magjarevic, *Sarajevoer Tagblatt*, 50 (1909), 10.

glavnoga grada BiH. Štoviše, veze su se s vremenom i produbljivale, pa se tako u posljednjem desetljeću austrougarske uprave mogao primijetiti nagli porast broja Hrvatica bosanskohercegovačkog porijekla koje se odlučuju za školovanje pri Zavodu. Odabir je bio sasvim opravdan, a pogodovala mu je teritorijalna blizina, jezik, nacionalno rodoljublje – ali, svakako, i pozitivno mnijenje o radu institucije koje je bilo zasnovano na predanom radu nekadašnjih učenica Zavoda i na njihovoj involviranosti u glazbeni život Sarajeva. Izvješća Zavoda tako otkrivaju imena Eme pl. Farkaš, Hedvige Mikolji, Irene Jakovčić, Meri Jakovčić, Izabele Treščec, Marije Dasović, Olge Schwartz, Ružice Župčić, Višnje Kranjčević i Zdenke Srp,⁵² rođenih Sarajki većinom hrvatskih doseljeničkih korijena, koje su na duži ili na kraći vremenski period pohađale Zavod, nažalost bez dokaza da su školovanje ikada u cijelosti završile. Također, arhivski izvori i periodični tisak za većinu njih ne donose podatke o kasnijem angažmanu u glazbenom životu, što navodi na konstataciju da je njihova glazbena edukacija završavala na neformalnom bavljenju glazbom koje je bilo usmjereno k unutarnjem životu obitelji i doma. Pa ipak, dane informacije bile su jasan pokazatelj pozitivnog utjecaja navedene obrazovne institucije i njezinih polaznica na razvoj lokalnih glazbenih prilika, koje su se iz dana u dan sve više okretale njegovanju glazbene umjetnosti zapadnoeuropskih odlika.

Međutim, priču o profesionalnim umjetnicama hrvatskog porijekla i njihovim jakim vezama s Hrvatskim glazbenim zavodom nije moguće završiti bez da se spomene ime Blande Höller. Naime, ta vrsna violinistica, koja je rođena u Beču 29. prosinca 1882⁵³ kao kći c. i kr. kapetana Edmunda Höllera i Zagrepčanke Ide Dežman,⁵⁴ ostvarila je koncertnu karijeru u trajanju od više desetljeća.⁵⁵ Uz informacije koje govore u prilog tomu da se radilo o umjetnici koja je predstavljala jednu od nositeljica koncertne strane glazbenog života, primjer Blande Höller koja se školovala na Bečkom konzervatoriju, gdje joj je po stjecanju diplome uručen orden *Gesellschaftsmedaille* za specijalni akademski uspjeh,⁵⁶ zaokružuje i međusobnu povezanost Hrvat-

⁵² Imena učenica iz Sarajeva koje su se školovale pri Hrvatskom glazbenom zavodu preuzeta su iz školskih izvješća te institucije u razdoblju između 1902. i 1919. godine.

⁵³ Archiv der Universität für Musik und darstellende Kunst Wien, Wien, *Statistischer Bericht über das Conservatorium für Musik und darstellende Kunst der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, für das Schuljahr 1899–1900*.

⁵⁴ Ida Dežman bila je sestra poznatog hrvatskog književnika Ivana Dežmana. Usp. P.: Blandina Höllerova, *Nada*, 21 (1901), 334.

⁵⁵ O bogatoj koncertnoj karijeri B. Höller vidjeti detaljnije u: L. PAČUKA: *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva*, 110; F. HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, 255–256, 275–276.

⁵⁶ Blanda Höller bila je studentica profesora Jakoba Moritza Grüna u periodu 1899/1900–1901/1902. Archiv der Universität für Musik und darstellende Kunst Wien, Wien, *Statistischer Bericht über das Conservatorium für Musik und darstellende Kunst der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien für das Schuljahr 1899–1900*; *Statistischer Bericht über das Conservatorium für Musik und darstellende Kunst der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, Für das Schuljahr 1900–1901*; *Gesellschaft der Musikfreunde in Wien (Hg.), Statistischer Bericht für das Schuljahr 1901–1902*.

Slika 4: Blanda Höller. Izvor: P.: Blandina Höllerova, *Nada*, 21 (1901), 334.

skoga glazbenog zavoda i glazbenog života Sarajeva. Naime, nakon što se po završetku studija doselila u glavni grad, u kojemu je djelovala kao koncertna umjetnica svirajući na koncertima vojne glazbe ili, pak, na koncertima pjevačkih društava, zanimljivo je da je svoj pedagoški put započela upravo pri Hrvatskom glazbenom zavodu. U toj instituciji počinje raditi kao privremena redovita učiteljica violine od 29. rujna 1905. godine,⁵⁷ da bi u njoj ostala sve do školske godine 1909/1910. Blanda Höller tijekom rada u Zavodu imala je zapažene pedagoške rezultate te su školski izvještaji redovito bilježili nastupe njezinih učenika na javnim učeničkim produkcijama koje su se organizirale u okviru škole.⁵⁸ Rad u Glazbenom zavodu za ovu vrsnu violinisticu predstavljao je neosporno pedagoško iskustvo koje je kasnije primijenila

⁵⁷ Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, *Izvešće glazbene škole Hrvatskoga zemalj. glazbenoga zavoda u Zagrebu za školsku godinu 1908.–1909.*, 6.

⁵⁸ Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, *Izvešće glazbene škole Hrvatskoga zemalj. glazbenoga zavoda u Zagrebu za školsku godinu 1909.–1910.*, 50.

i u Sarajevu, točnije u krugu Oblasne muzičke škole, u kojoj je uz kraće prekide djelovala od 1920, pa sve do 1939. godine.⁵⁹

Pedagoška iskustva stečena u Zagrebu pridonijela su oblikovanju visokih umjetničkih standarda Blande Höller, koji su je učinili jednom od najuspješnijih koncertnih umjetnica u povijesti glazbe BiH, čemu su dokaz nastupi sa Sarajevskom filharmonijom, ali i koncerti koji su se održavali u Bratislavi i u Beču tijekom 1920-ih godina prošloga stoljeća.⁶⁰

Umjesto zaključka

U glazbenom životu Sarajeva s kraja 19. i s početka 20. stoljeća Hrvatice su odigrale važnu ulogu u etabliranju zapadnoeuropskih glazbenih strujanja, i to putem kontinuiranog angažmana u amaterskim glazbenim aktivnostima, ali i kroz profesionalne segmente glazbene djelatnosti koji su podrazumijevali sferu glazbene pedagogije i koncertnog života.

Svoj glazbeni put na prostoru BiH prvo su započele kao doseljenice, i to s namjerom da kulturno-društvene navike iz rodne Hrvatske prenesu u nove, sarajevske domove. S druge strane, potreba za javnim djelovanjem i kreativnim izrazom učinila ih je protagonisticama i sudionicama amaterske strane glazbenog života onoga vremena. Tako su dame iz građanskih obitelji hrvatskih doseljenika, poput Truhelke, Hörmanna i Mrazovića, indirektno postale širiteljicama novih društveno-kulturnih i glazbenih utjecaja na ovim prostorima, ali i njihove prve provoditeljice u lokalnom okruženju. Svakako, jedan od najsvidljivijih primjera amaterske djelatnosti bila je svestrana pojava Milene Mrazović, koju je povijest upamtila kao prvu novinarku, pijanisticu i skladateljicu koja se nastanila u Sarajevu i u BiH.

Razvoj društveno-kulturnog života, ali i tržišta rada u Sarajevu, s vremenom je učinio taj grad primamljivom rutom za doseljenike sa srpskoga i hrvatskoga govornog područja. Spomenuta činjenica ponajviše je išla na ruku profesionalnim hrvatskim umjetnicama, koje se doseljavaju u glavni grad BiH te ondje grade uspješnu karijeru – većinom okrenutu pedagoškim sferama. Pokazalo se da se većina njih školovala u Hrvatskom glazbenom zavodu – instituciji koja ubrzo postaje sinonimom za glazbeno usavršavanje izvan BiH. Nastavnice glazbe poput Valerie Mayerhoffer, Marije Sam, Milice Korenić i Marije-Mare Mađarević tako su postale glavne akterice u prijenosu glazbenog znanja na mlade generacije bosanskohercegovačke djece, koja su zahvaljujući njima dobila svoju prvu profesionalnu glazbenu poduku. To su ujedno bili i neki od prvih opipljivih rezultata transmisije

⁵⁹ F. HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918 – 1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, 146.

⁶⁰ ***: *Saison im Militärkasino, Das Vaterland*, 79 (1905), 3; ***: [Einen glänzenden Berlauf...], *Wiener Salonblatt*, 15 (1905), 9.

zapadnoeuropske glazbene tradicije u domaćim krugovima, a kojoj su bitna okolišna bila upravo profesionalne umjetnice iz Hrvatske. Ta se slika zaokružila u trenutku kada su počele stasati prve generacije mladih rođenih u BiH koji se počinju glazbeno školovati, a potom i ići na usavršavanje u Zagreb. O tome da veze između Hrvatskoga glazbenog zavoda i lokalnih sudionika glazbenog života nisu bile jednosmjerne svjedočile su i priče poput one Blande Höller, koja je oblikovala svoje pedagoške vještine radeći kao nastavnica violine u ovoj eminentnoj glazbenoj instituciji i koja se kao zrela pedagoginja vratila u BiH, gdje je dugi niz godina primjenjivala svoje dragocjeno iskustvo u sarajevskoj Oblasnoj muzičkoj školi. Time je priča o međusobnim utjecajima i o razmjeni glazbenih iskustava s objiju strana dobila svoj afirmativni epilog te se ispisala jedna značajna stranica u bosanskohercegovačkoj povijesti glazbe.

IZVORI I LITERATURA:

ARHIVSKI IZVORI:

Archiv der Universität für Musik und darstellende Kunst Wien:

Statistischer Bericht über das Conservatorium für Musik und darstellende Kunst der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, für das Schuljahr 1899–1900.

Statistischer Bericht über das Conservatorium für Musik und darstellende Kunst der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, für das Schuljahr 1900–1901.

Gesellschaft der Musikfreunde in Wien (Hg.), *Statistischer Bericht für das Schuljahr 1901–1902.*

Archiv der Anthropologischen Gesellschaft in Wien:

Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Vol. 20, 1890.

Wien Landesspital MAG 27, 1897.

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo:

Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K208.

Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K262.

Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, K414.

ZVS, 1909, šf. 84 84/5.

Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb:

Izvešća glazbene škole Hrvatskog glazbenog zavoda, 1891–1919.

Izvešće Narodnoga zemaljskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu koncem školske godine 1891/2.

Izvešće Narodnoga zemaljskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu koncem školske godine 1892/3.

Izvešće glazbene škole Hrvatskoga zemalj. glazbenoga zavoda u Zagrebu za školsku godinu 1908.–1909.

Izvešće glazbene škole Hrvatskoga zemalj. glazbenoga zavoda u Zagrebu za školsku godinu 1909.–1910.

Österreichische Nationalbibliothek, Wien:
Musiksammlung, sign. MS 34480-4/9, 21
Musiksammlung, sign. MS 34480-4/9, 41.

University of Oxford, Oxford, The Bodleian Library, N 17078 C, 32/1899.

Wienbibliothek im Rathaus, Wien, Druckwerke, sign. LQD0752861.

LITERATURA:

- ***: B. Landeshauptstadt Sarajevo – Vereine in Sarajevo, *Bosnischer Bote*, 1 (1905), 304.
***: [Einen glänzenden Berlauf...], *Wiener Salonblatt*, 15 (1905), 9.
***: Gesangs-u. Klavierschule, *Sarajevoer Tagblatt*, 50 (1909), 10.
***: Gospojinska podružnica Napretkova, *Večernji sarajevski list*, 33 (1910) 84, 2.
***: Koncert u kasini (Mali vjesnik), *Sarajevski list*, 145 (1883), 3.
***: Marija Sam, *Školski vjesnik*, (januar–februar 1908), 95-96.
***: Milena Mrazović, *Deutsche Musik Zeitung*, 40 (1880), 153.
***: Musikabend im 'Hrvatski Klub', *Sarajevoer Tagblatt*, 68 (1909), 2-3.
***: Povijest Zavoda, *Hrvatski glazbeni zavod*, 2020, <<https://www.hgz.hr/hrvatski-glazbeni-zavod/povijest-zavoda/>> (22. 11. 2020).
***: Preindlsberger-Mrazović, Milena, *Transdifferenz*, 2016, <<https://www.univie.ac.at/transdifferenz/index.php?id=6¶m1=136>> (22. 11. 2020).
***: Saison im Militärkasino, *Das Vaterland*, 79 (1905), 3.
***: Školski ispiti (Mali vjesnik), *Sarajevski list*, 74 (1885), 2.
ČAVLOVIĆ, Ivan: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzička akademija, 2011.
DONIA, Robert: *Sarajevo: Biografija grada*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006.
ĐURĐEVIĆ, Martin: *Memoari sa Balkana*, Sarajevo: Naklada pisca, 1910.
HADŽIBEGOVIĆ, Iljas: *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, Sarajevo: Svjetlost, 1980.
HADŽIĆ, Fatima: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2018.
KOSTIĆ, Strahinja K.: Preindlsberger von Preindlsperg, *Österreichisches Biographisches Lexikon*, 1981, <https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_P/Preindlsberger-Preindlsperg_Milena_1863_1927.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=milena%20mrazovi%u0107> (18. 1. 2019).
KRALJAČIĆ, Tomislav: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.
KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija: Milena Mrazović, *Napredak*, 2 (1927) 6, 89-90.
KRUŠEVAC, Todor: *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1978.
LEŠIĆ, Josip: *Pozorišni život Sarajeva (1878.–1918.)*, Sarajevo: Svjetlost, 1973.
P.: Blandina Höllerova, *Nada*, 21 (1901), 334.
P.: Dobrotvorni koncert, *Hrvatski dnevnik*, 114 (1907), 6.
PAĆUKA, Lana: *Muzički život u Sarajevu u periodu Austro-Ugarske uprave (1878–1918)*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Odsjek za muzikologiju, doktorska disertacija, 2014.

- PAĆUKA, Lana: *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva*, Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Institut za muzikologiju, 2019.
- PEJANOVIĆ, Đorđe: *Štampa Bosne i Hercegovine 1850–1941*, Sarajevo: Svjetlost, 1949.
- SPARKS, Mary: *The Development of Austro-Hungarian Sarajevo, 1878–1918. An urban History*, London: Bloomsbury, 2014.
- STIPANČEVIĆ, Marko: Analitički inventar, Osobni arhivski fond Ćiro Truhelka 1826 – 1971, Hrvatski državni arhiv, 2007, <http://arhinet.arhiv.hr/_pages/pdf/asp?id=1134> (24. 2. 2019).
- ŠAJNOVIĆ, Dragan: *Muzički život u Banjoj Luci od Austro-Ugarske okupacije do Drugog svjetskog rata (1878–1941)*, Banja Luka: Glas, 1983.
- ŠARIĆ, Salko: Dvije zaboravljene gospođe. Milena Mrazović Preindlsberger i Jelica Belović Bernadzikowska, *Most. Časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, 2004, <<http://www.most.ba/084/028.aspx>> (29. 8. 2020).
- VERUNICA, Zdravko: Prva pjevačka društva u Bosni i Hercegovini, u: Željka Stijačić (ur.): *Zbornik radova Muzičke akademije u Sarajevu*, Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, 1991, 29-36.

Summary

ON THE TRAIL OF A FORGOTTEN MUSICAL PAST: NOTES ABOUT THE ROLE OF CROATIAN WOMEN IN THE MUSICAL LIFE OF SARAJEVO (1878-1918)

The position and role of Croatian women in the musical life of Austro-Hungarian Sarajevo (1878-1918) is an unexplored topic in the research discourses of Bosnian and Herzegovinian musicology. However, their significance was multifold, and as such it marked the pages of the musical past of Bosnia and Herzegovina. Indeed, the beginning of Austro-Hungarian administration in BiH, upon the decision of the 25th Congress of Berlin, implied an encounter with a new socio-political and musico-cultural reality. The settling of foreigners from various party of the Empire as a qualified labor force was reflected in a change in both the demographic structure and the socio-cultural circumstances that were shaped in line with the European trends of the time. The settlers brought with them a new lifestyle and cultural habits, and Croatian men and women played a significant role in their implementation.

Upon settling in Sarajevo with their families, Croatian women became involved in musical life. Their first efforts proceeded on the wings of amateur activity, in the form of performances at choral societies' concerts and parties, lounge evenings, and sporadic composing activity. Participants in this forms of musical life mostly included women originating from affluent middle-class families (Truhelka, Hörman, Mrazović), who were respected in the society of the time, while their amateur engagement directly affected the spread and implementation of »new« musical achievements in everyday socio-cultural life in Sarajevo. However, besides their amateur activity, Croatian women exerted an equally

impressive effect in the area of professional musical activity and, sporadically, on the concert stage. In this respect, it is important to point out the significant ties with the Croatian Music Institute, which became an essential link in the development of professional musical activity in BiH. Indeed, in their attempts to solve their existential problems, former Institute students tried to find an opportunity in the Sarajevo labor market; thus, sources have noted names such as Valerija Mayerhoffer, Marija Sam, Marija-Mara Mađarević, who transferred their knowledge of music to Bosnian and Herzegovinian children. The positive results of their efforts became visible fairly soon, or more accurately from the moment when children born in Sarajevo and BiH began to opt for musical advancement and involvement in music. In this context, influences by Croatian women and the Croatian Music Institute were intertwined, because it turned out that this institution was the first choice of the children born in BiH for music education abroad. Still, the mutual bonds between Croatian women, the Croatian Music Institute and local musical conditions reached their climax after some of the prominent participants in Sarajevo musical life, such as the violinist Blanda Höller, found their place among the employees of this renowned institution. In this way, it turned out that the mutual cooperation had favorable outcomes, which left a permanent stamp on the development of musical life Sarajevo in line with contemporary European trends in the late 19th and early 20th century.